

Demeter Lajos

HÁROMSZÉKI HONVÉDEK, NEMZETŐRÖK, HONLEÁNYOK ÉS HONFIAK AZ 1848–49. ÉVI SZABADSÁGHARCBAN

BITA

Kis falucska az egykori Kézdiszék délnyugati végében, a Feketeügy partján, ott, ahol a település nyugati sarkában a Bodoki-havas vizét hozó Besenyő pataka „beleszakad” az említett, ma már megzabolázott, egykor áradásaival sok gondot okozó folyóba. Először neve Bytha alakban az 1567-es regesztrumban szerepel, mindössze öt kapuval.¹

Lakossága a 19. század közepére sem emelkedett 460 fölé. Nagyobb részt jobbágyokból álló falu volt, de lakták székely gyalogos katona családok is. A lécfalvi Gyárfás családnak volt itt nagyobb birtoka, akik közül Gyárfás Miklós (1783 körül – 1860. júl. 25., Bita), a Rikánbelőli Református Egyházmegyéék és a sepsiszentgyörgyi Református Tanoda főgondnoka tartotta fenn itt udvarát. Hat fia közül kettő – Lajos 1848. jún. 16-tól már főhadnagy a II. Székely határőrezredben, Samu 1848. febr. 16-tól a 11. Székely huszárezredben hadnagy – választotta a katonai pályát.²

Az 1850-es összeírás szerint a falut 456-an lakták, melyből 238 férfi (közülük 17–26 év közötti fiatal mindössze 18) és 218 nő volt.³ Az anyakönyvek tanúsága szerint – a szabadságharc előtti és utáni egykét évben évi átlag 23 születéssel, ugyanakkor 10–15 elhalálással lehet számolni, kivétel 1848, mikor összesen 33-an távoztak az élők sorából⁴ – a falu népessége nagyjából megegyezett az 1850-es összeírással. Itt jegyezzük meg, habár 1848-ban a tiszteletes csupán 4 kiskorú esetében jegyezte meg, hogy „vérhasban” hunytak el – Háromszéken 1848 nyarától későőszig kolera tombolt – három kivétellel mindenkinél a halál okául „természetes halál”-t írt,⁵ de több mint valószínű, közülük többen is a kolera áldozatai lehettek.⁶

Ha figyelembe vesszük, a fentebb felsorolt népességi adatokat, a nők, férfiak és fiatal, katonakö-

telesek számát 1850-ből, meg lehet állapítani, hogy e kis falu 1848/49-ben majdhogynem minden fegyvert-fogható férfierejével kivette részét a szabadságharcból. A gyalog katona Balykó (Baikó, Bajkó) családokból 4, a providus, vagyis jobbágy renden lévő Birtalanok közül 2, a gyalog katona Botos családból 1, a jobbágy renden lévő Bucs családból 2, a providus Csákány családokból 3, Demeterekből 3, a Dombora, a Gerendi, Módi, Nagy családokból egy-egy, a kiterjedt Szabó családból 5 nevét ismerjük, hogy harcoltak a szabadságharcban.

A bitaiak közül hárman veszték oda, mindhármuk az agyagfalvi gyűlés után kivonuló Székely Tábortan voltak (az anyakönyvi megjegyzés szerint feltehetően Magyarsárosnál (1848. október 19.), avagy Marosvásárhelynél (1848. november 5-én) veszték oda.

Bitá nem maradt alul az anyagi áldozatok terén sem. Az 1848/49-ből fennmaradt iratok között igaz, nagyon kevés vonatkozik a falura, de e néhány, 1849-ből származó adat is igazolja áldozatkészségüket. Egy megrongálódott, 1849. április 11-éről származó, a sepsiszentgyörgyi fő élelmezőraktárban készült kimutatás szerint Demeter István útján 3 kiüresített gabonás zsákot küldtek vissza Bitára. Ez azt jelentette, hogy az előbbi hónapok valamelyikében három zsák gabonával járultak hozzá a Háromszéki Tábor élelmezéséhez. A szék határait délről védő „örseregek” számára az Uzonba létrehozott és működtetett élelmezőraktárba Pünkösti Mihály és Jáni Ferenc helyi biztosok jelentése szerint (1849. febr. 11.) „Bitáról minden utasítás nélkül” a huszárok lovai számára 22 porció szénát és 8 véka zabot vittek. Mikor 1849. február 22-én Demeter József háromszéki főélelmezési biztos Cseh Ignác alkirálybíró felszólítása útján a kézdiszéki falvakat (mint általában szokásban volt) népességük arányában a Háromszéken állomásozó

¹ ORBÁN Balázs 1869, 167.

² BONA Gábor 2000 és BONA Gábor 2008.

³ RECENS. 1850. 146–147.

⁴ 1846-ban 7, 1847-ben 8, 1849 folyamán mindössze 6, 1850-ben 15 halottja volt a falunak (RNL Kov., Fond 105., nr. 127. fol. 4r.-40v., 44r.-46v.

⁵ Uo. fol. 44v.

⁶ Igazolják a járványt a háromszéki egyházi anyakönyvek korabeli bejegyzései (RNL Kov., Fond. 105.). A Bitával szomszédos, jóval népesebb 1165 lélekszámú faluban, Nagyborosnyón például 1848. július vége és szeptember 12. között a kór „negyvennégy nap dühösködve, 450 meglepett egyén közül 116-ot buktata sírba”, Sepsiszentgyörgyön augusztus és október között 123 kolerától megfertőzött halálát jegyezték be a reformátusok anyakönyvébe (RNL Kov., Fond 105. Nr. 579. fol. 110r – 111v.) stb.

honvédség számára gabona beszolgáltatására szólította fel, a bitaiak 5 köböllel járultak hozzá a kézdiszékiekre eső gabonamennyiséghez.⁷

Plusz megterhelést jelentett 1849 júniusában az oroszok betörése Háromszékre, majd a szabadságharc végén az itt állomásozó cári csapatok élelmezése, állatainak ellátása, rekvirálásaik, rablásaik. Kis falu volt, félre esett az ütközetek zajától, de a nem olyan távol, Szentivánban táborozó kozákok, mikor 1849 júniusában Rétyre, Eresztevényre. Maksára mentek rekvirálni, Bitára is betörték.⁸ Feltehetően egy ilyen rekviráló portyázásnak eshetett áldozatul 1849. aug.

20-án Csákány Antal, aki valószínűleg ellent próbált állni a rablóknak, és a kozákok lelőtték.⁹

A Háromszéken állomásozó, majd október végével kivonuló cári sereg számottevő igavonó állatra tartott igényt. Egy 1849. szeptember elején összegezett kimutatás szerint a faluban összesen 98 „vonómarha” volt.¹⁰ Az igavonók száma az 1850-es összeírás adatai szerint 55-re csökkent, ebből 3 ló, 52 ökör volt. A rövid idő alatti rohamos megcsappanás, hogy a falu igavonóinak száma 43 állattal csökkent, azt feltételezi, hogy nagy részüket katonáik élelmezésre és a málhák szállításhoz a cári csapatok hajthatták el.

Adattár

Balykó Bálint (ker. 1825. máj. 24., Bita – 1894. márc. 13., Oláhsályi) – *közüvitéz*, református. Apja „nemesvitézlő” Balykó Zsigmond, anyja Hadnagy Zsuzsanna. Balykó József honvéd közüvitéz öccse. Apját korán elvesztette. Iskoláit szülőfalujában kezdte. 1833-tól a székelyudvarhelyi Ref. Kollégiumban tanult. 1848 februárjában a „bölcészerte nézve” kezdők osztályában van. 1848. nov. 7-én jogi, filozófiai és teológiai tanulmányairól diplomát kapott.

Felesége alsócsernátoni Bod Ferenc oláhsályi birtokos és Boér Terézia lánya, Mária (megh. 1894. dec. 10., élete 57. évében). Négy gyermekük született: Albert, Giza, Ilona és Sándor. Albert a nagyenyedi kollégium diákja volt 4 évig, majd körjegyző Mezőszentmargittán. Giza Réz Károly jegyzőhöz (később az erzsébetvárosi szolgabíróskodás alkalmazottja) ment férjhez, Sándor cipésmester lett.

1848 őszén beállt a Kossuth-huszárok közé. Többek között részt vett Nagyszében bevételénél (1849. márc. 11.). 1849. júl. 31-én a segesvári ütközetben mindkét kezére súlyosan megsebesült. A csata után az egyik kis román faluban ápolták. Életére az egyik kezére nyomorék maradt.

Felgyógyulása után évekig „bolyongott” Erdélyben. 1858-tól a Csíki és Jónás-féle szeszgyár felügyelője Kolozsváron. Később Székelyföldváron gazdatiszt. 1862. jan. 9-én Radnóton megnősült. Felesége révén végleg Oláhsályiban (manapság Maros megye) telepedett le.

BITAI B. Gábor, 2005. 8–24., 40–41., ALBERT Dávid, 2005. 131, 154.

Bajkó György (1817 körül, Bita – 1881. okt. 24., Egerpatlak) – hadnagy. Református vallású. A szabadságharc alatt a 11. huszárezredben szolgált.

Agglegény maradt. Egerpatakon telepedett le, itt élt, gazdálkodott és halt meg.

BONA Gábor 1998. I., RNL Kov., Fond 105. Nr. 46. fol. 88v-89r.

Balykó József (ker. 1810. márc. 23., Bita – 1893. dec. 14., Bita) – tizedes (közüvitéz?), református. Az egyházközség anyakönyvébe utólag beírva születési éve 1810, a családkönyv szerint 1811. márc. 13-án született. Apját, Balykó Zsigmondot 1831-ben a helybéli lelkész „nemes vitézlő”-ként titulálta. Anyja Hadnagy Juliánna (mh. 1873. feb. 11., élete 90. évében).

⁷ Nyugtagy. (SzNM)

⁸ ALBERT Ernő, 1999, 143, 176.

⁹ RNL Kov., Fond 105. nr. nr. 127. fol. 45v.

¹⁰ ALBERT Ernő, 1999, 180.

Bátyja, Balykó Bálint a Mátyás huszárezredben volt közüvitéz. Nősült 1831. júl. 19., neje Szabó Elek providus lánya, Szabó Ágnes (mh. 1891. márc. 13., 75. éves korában). Több gyermeke született.

A szabadságharc idején a 85. honvédszászlóalj kötelékében szolgált. Végig küzdötte a szabadságharcot.

1889-ben Bitán gazdálkodó. 1890-ben földműves, a Rikánbelői Honvédegylet tagja, Bitán élt. Az anyakönyv szerint halálakor 85. éves volt, és honvéd nyugdíjat élvezett.

Családkönyv I. 57. sz., Ereklým. B 26/2.¹¹, MIKÁR Zsigmond 1891. 255., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 6r., 75v., nr. 130. 10v.-11r., nr. 132. 2v.-3r., 5v.-6r.

Baikó Lajos, bitai (ker. 1830. jan. 24., Bita – 1891. febr. 9., Barót) – hadnagy. Apja id. Bajkó Antal gyalog katoná, anyja Bod Anna. 1848 előtt diák.

Előbb őrmester. 1849. jún. 28-én Bem altábornagy hadnaggyá nevezte ki. A 83. honvédszászlóalj 4. századában, a beszercei hadosztálynál szolgált. „A haza nehéz napjaiban 18 véres csatában volt kész életét és vérért áldozni.”

Feltehetően, mikor megnősült, katolizált. Neje baróti Balázs Juliánna. 1862-től Orbaiszék dullóbiztosának nevezték ki. 1867-ben törvényszéki írnok Miklósvárszék egyesített bíróságánál Baróton, a Rikánbelői Honvédegylet tagja. Az 1870-es években mint állami hivatalnok, Hosszúfaluban élt. A szabadságharc eseményeit, illetve emlékeit megörökítő írásai a *Székely Nemzetben*, a *Székelyföldben* láttak napvilágot. Megírta zászlóalja történetét *A 83-ik honvéd-zászlóalj története* címmel (*Nemere IV. évf. 1874. jan.-ápr. 1–16., 21–22., 24–26., 31. sz.*). Az 1860-as években vezetett naplójegyzeteiből Kisgyörgy Zoltán közölt le részleteket (*Megyei Tükör*, 498. sz. 1971. nov. 28.). Ő volt az, ki elsőként fordult a háromszéki községi vezetőkhoz, és a sajtó útján, illetve külön nyomtatványban megszerkesztett felhívással a szabadságharc hősi halottainak az összeírását és számbavételét sürgette. Ő állította az első emlékkopijafát a Kőpec melletti csatár helyén, Erdővidéken.

Állami hivatalnokként hunyt el Baróton. Hagyatékát 1893-ban özvegye a Székely Nemzeti Múzeumban helyezte el.

BONA Gábor 1998. I. 60. és III. 535., MIKÁR Zsigmond 1891. 250., NAGY Sándor 1896. LXXX., Gyj. törzsgy. (SzNM), RNL Kov., Fond 105. nr. 126. fol. 18v.

¹¹ A kolozsvári egykori Ereklým Múzeum anyagának Háromszékre vonatkozó anyagát Demeter László muzeológus, a Baróti Múzeum vezetője kutatta és gyűjtötte egybe, kinek ez úton mondunk köszönetet.

Birtalan József (ker. 1823. aug. 3., Bita – 1907. jan. 16., Bita) – *közüvitéz*, református. Apja Birtalan Dániel. „*Honvéd huszár (gránátéres) tizedes*” Birtalan Mózes testvére.

Nősült 1842. márc. 5., neje Nagy Ferenc providus lánya, a 18. éves Nagy Anna, kitől később feltehetően elvált. Másodszor nősült 1851. dec. 15-én, felesége Szabó Éva (megh. 1876. júl. 28-án élete 46. évében).

Arról, hogy melyik honvéd zászlóaljban harcolt, nincsenek források. 1890-ben Bitán földműves, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja.

Családkönyv I. 108. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 255., Székely Újság 1908. dec. 25., RNL Kov. Fond 105. nr.126. fol. 10r., 56r., 64r., nr. 130. fol. 14v.-15r., 132. 14. lap.

Birtalan Mózes (ker. 1828. szept. 9., Bita – 1913. júl. 18., Bita) – *közüvitéz* (tizedes?), református. Apja Birtalan Dániel. Testvér Birtalan József közüvitézzel.

Az anyakönyvi bejegyzés szerint mint „1848/49. honvéd huszár (gránátéres) tizedes” küzdötte végig a szabadságharcot.

1873. júl. 12-én nősült először, neje Balykó Juliánna (mh. 1892. júl. 6., 53. éves korában). 1890-ben földműves, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja. 1892. szept. 12-től második felesége, Deák József és Szabó Rebeka 24 éves lánya, Deák Emília, aki 1913-ban még élt.

Családkönyv I. 174. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 257., Székely Újság 1908. dec. 25., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 16r., nr.130. fol. 44v-45r., nr. 131. fol. 3v-4r., nr. 132. 3v-4r., 20v-21r.

Botos Károly (ker. 1826. feb. 5., Bita – 1897. júl. 18., Bita) – *közüvitéz*, református. Apja Botos András a gyalog katona rendből.

A szabadságharcot a fegyverletételig a 85. honvédzászlóaljban küzdötte végig. Nősült 1856. feb. 8., neje özv. Csákány Mihályné, Csákány Ágnes, aki akkor vallomása szerint 27. éves volt (mh. 1902. szept. 1., 70. éves korában).

1890-ben földműves, kisbirtokos, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja. Halálakor az anyakönyv szerint 73 éves volt, vagyis 1824 körül született.

Ereklyem. B 401/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 255., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 13r., nr. 127. fol. 58r., nr. 132. 8v-9r., 12v-13r.

Bucs Ferenc (kb. 1819–21 körül, Bita – 1901. aug. 26., Bita) – *közüvitéz*, református. Feltehetően az ő szülei Bucs Ferenc Botos Erzsébet (megh. 1877. jún. 20-án, élete 76. évében). Nősült 1845. jan. 10. (az anyakönyv szerint élete 24. évében), neje Csákány Éva (1826 körül – 1887. jún. 11.).

Adatok hiányában, hogy melyik zászlóaljban szolgált, nem ismert. 1890-ben földműves szülőfalujában, a Rikánbelőli Hve. tagja. Özvegyen hunyt el, az anyakönyvbe 82 évesnek írták.

Ereklyem. B 401/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 255., RNL Kov. fond 105. nr. 127. fol. 54v., nr. 130. 27v- 28r., 34v.-38r., 132. 11v-12r.

Bucs József (ker. 1825. júl. 19., Bita – 1902. szept. 7., Bita) – *közüvitéz*, Református. Apja Bucs Ferenc. Feltehetően testvér Bucs Ferenc közüvitézzel, és azonos azzal a Bucs Józseffel, aki 1856. máj. 24-én nősült az akkor 24 éves Demeter Rebeka.

Adatok hiányában, hogy melyik zászlóaljban szolgált, nem ismert. 1890-ben szülőhelyén földműves, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja. Halálakor az anyakönyv szerint 73. éves volt, neje még élt.

MIKÁR Zsigmond 1891. 255., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 12v., nr. 127. fol. 58v.,132. 12v-13r.

†**Csákány Antal** (kb. 1806., Bita – 1849. aug. 20., Bita) – *polgári áldozat*. Református vallású, „új paraszt”. Apja ifjabb Csákány Ferenc.

„*Meglövetet[t]*” feltételezhetően egy kozák portyázás alkalmával 42. éves korában 1849. aug. 20-án, két napra rá temették el Bitán.

RNL Kov. Fond 105. nr. 127. fol. 45v.

Csákány Ferenc, luka – *közüvitéz*. Feltehetően azonos azzal a Csákány Ferencel, akit 1829. máj. 29-én tartottak keresztvíz alá. Református, apja Csákány Mihály.

1862. nov. 28-tól felesége a rétyi születésű Varga Anna (mh. 1933. okt. 8., 93. éves korában), kitől kilenc gyermekük született.

Adatok hiányában, hogy melyik zászlóaljban szolgált, nem tudható. 1890-ben földműves, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja. 1900. nov. 5-én hunyt el. Bitán.

Családkönyv I. 47. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 257., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 17v., nr. 132. 10v.-11r., 36v.-37r.

Csákány Ferenc – *közüvitéz*. Feltehetően azonos azzal a Csákány Ferencel, kit 1824. okt. 12-én kereszteltek. Református vallású, apja Csákány Ferenc. 1854. dec. 26-tól felesége Bálint Juliánna (mh. 1892. szept. 17., 62. éves korában).

Arról, hogy melyik honvéd zászlóaljban harcolt, nincsenek források. 1890-ben szülőfalujában napszámos, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja. Meghalt 1893. dec. 28-án Bitán.

Családkönyv I. 21. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 257., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 11v., nr. 132. 4v-5r.

Csákány Mózes, halál (ker. 1828. máj. 25., Bita – 1916. ápr. 18., Bita) – *közüvitéz*. Csákány István és Deák Anna fia. Református vallású. 1859. márc. 21-én vette feleségül Csákány Annát (mh. 1904. márc. 21., 71. éves korában). 1 fiuk és 1 leányuk született.

Arról, hogy melyik honvéd zászlóaljban harcolt, nincsenek források. 1890-ben napszámos, a Rikánbelőli Honvédegylet tagja.

Családkönyv I. 58. sz., Ereklyem. B 401/2, MIKÁR Zsigmond 1891. 257., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 15v., nr. 127. fol. 60v., nr. 132. 13v.-14r., 22v.-24r.

†**Csomós József** (kb. 1808., Bita(?) – 1848. okt. második fele, v. nov. 5.) – *közüvitéz*, református. Provincialista. Feltehetően apja házasodott be a faluba. Anyja „*örög*” Csomós Józsefné mh. 1850. jún. 15., 70 éves korában.

1848. okt. 16-án részt vett az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen. Tagja volt annak a „székely tábornak”, amely Agyagfalváról az ellenség ellen kivonult. Az egyik forrás szerint Magyarsárosnál esett el. Az anyakönyvi bejegyzés szerint 40. éves korában feltehetően Marosvásárhelynél halhatott hősi halált.

Özvegye és 3 árvája maradt. Csomós Józsefné Szabó Mária élete 50. évében 1874. okt. 8-án hunyt el.

Székely Nemzet 1883. nov. 18., RNL Kov. fond 105. nr. 127. fol. 44v.,45r., nr. 130. fol. 12v-13r.

Demeter András, id. – *közüvitéz*. Az eddigi kutatások során még nem találtunk egyetlen beazonosíthatóságára vonatkozó adatot sem. Ami ismert, hogy 1890-ben földműves volt szülőfalujában és a Rikánbelőli Honvédegylet tagja volt.

MIKÁR Zsigmond 1891. 258.

Demeter Elek, id. (kb. 1818., Bita – 1900. okt. 3., Bita) – *közüvitéz*, református. Providus, azaz jobbágy renden lévő család sarja. 1842. ápr. 9-től felesége Demeter József 19. éves lánya,

Demeter Mária (megh. 1886. márc. 2., 65. éves korában), aki 7 gyermeknek adott életet: Elek (1842. okt. 8.), Zsigmond (1845. márc. 1.), Antal (1848. ápr. 16.), Ferenc (1849. aug. 10.), Mária (1852. jan. 19.) József (1853. feb. 7.) és András (1858. márc. 10.).

Arról, hogy melyik honvéd zászlóaljban harcolt, még nem kerültek elő források. 1890-ben földműves Bitán, a Rikánbelői Honvédegylet tagja. Az anyakönyvi bejegyzés szerint halálakor özvegy és 82. éves volt.

Családkönyv I. 42. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 258., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 65r., 130. fol. 32v-33r., nr. 132. 10v-11r.

Demeter János (ker. 1829. jún. 20., Bita – 1899. márc. 25., Bita) – *közvitész*, református vallású. Apja Demeter Miklós. Először az „újparaszt” Demeter János a 19 éves Szabó Ágneszt vette feleségül, aki 1854. feb. 20-án meghalt. Második felesége 1856. jan. 13-tól a már szintén özvegy 22 éves Nagy Anna (mh. 1905. jan. 30., 82. éves korában). Első feleségétől 1, a másodiktól 6 gyermeke született.

A szabadságharc idején a fegyverletételig az 5. határvédzászlóaljban szolgált. 1890-ben földműves szülőfalujában, a Rikánbelői Honvédegylet tagja. Mint kisbirtokos hunyt el.

Családkönyv I. 101. sz., Ereklým. G 64/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 258., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 17v., nr. 127. fol. 56v., 58r., nr. 132. 9v-10r., 14v.-15r.

Dombora József (sz. 1824. aug. 1., Bita – 1903. dec. 7., Bita) – *közvitész*, református vallású. Apja Dombora András. Providus, azaz jobbágy renden lévő. 1846. aug. 28-án kötött házasságot az akkor 20 éves Szabó Máriával (mh. 1912. nov. 20., 80. éves korában).

A szabadságharcban a fegyverletételig az 5. határvéd-zászlóaljban szolgált. 1890-ben földműves, a Rikánbelői Honvédegylet tagja.

Ereklým. G 64/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 258., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 11v., nr. 132. 13v-14r., 20v.-21r.

†**Gerendi Mihály** (ker. 1805. ápr. 21., Bita – 1848. okt. vége v. nov. 5.) – *közvitész*, református vallású. Apja Gerendi József provincialista, másképpen mondva providus, azaz jobbágy renden lévő. Az anyakönyv bejegyzése szerint Magyarsárosnál, valószínűleg nov. 5-én Marosvásárhelynél esett el mintegy 48 éves korában.

1834. aug. 6-án kötött házasságot. Felesége a provincialista Kotsis Mózesné lánya, Kotsis Anna, aki férje elvesztése után mintegy 38 éves korában 1855. júl. 15. „újparaszt” Kanyó Lajoshoz ment férjhez. A falu bábája (szülésznője) volt meghalt 1889. feb. 27-én Bitán.

Székely Nemzet 1883. nov. 18., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 2r., 47r., nr. 127. fol. 44v., nr. 130. fol. 16v-17r., 37v-38r., 58v.

Gyárfás Lajos, léczfalvi, id. 1815., Bita – 1896. dec. 27., Zabola) – *örnagy*, református vallású. Apja léczfalvi Gyárfás Miklós (1783 körül – 1860. júl. 25., Bita), a Rikánbelői Református Egyházmegyék és a sepsiszentgyörgyi Református Tanoda főgondnoka. Anyja széplaki Petrichevich Horváth Róza, meghalt élete 68. évében, 1861. ápr. 7-én. Bitán, férje mellé a léczfalvi családi sírboltba temették. Édestestvérei: Imre (1816–1890) Orbaiszék főgondnoka; Albert (1820–1887) birtokos Bitán; György (1822–1899) birtokos, Kolozsváron hunyt el és Samu (1828–1865), aki végig küzdötte a szabadságharcot, s mint századkapitány tette le a fegyvert. Féltestvére, apja első feleségétől, diód-várallyai Miksa Pólixeniától, Gyárfás Miklós (1814–1838) fiatalon halt meg Léczfalván.

Felesége csíkszentdomokosi Sándor Mária (1823–1885), kitől kilenc gyermek született: Anna és (I.) Miklós korán elhalt. Benedek (szül. 1844., Mezőszokolon élt, felesége alsócsernátói Zámblér Mária). Berta (szül. 1846.), férjezett csíktapolczai Lázár Domokosné. László (1848–1912. aug. 13., Kolozsvár), kir. törvényszéki főügyész, kinek felesége kisjolsvai Szabó Zsuzsanna. Mária (szül. 1850.), férjezett ponori Ponory Sándor, kir. törvényszéki elnök. Lajos (szül. 1854.) kir. ügyész, felesége csíktapolczai Lázár Amália. Emma (szül. 1858), hajadon maradt és (II.) Miklós (1859–1890. jan. 30., Davosplatz, Svájc) Nagyszébenben volt kir. alügyész, hosszas betegeskedés után halt meg, Zabolán a családi sírkertben temették el.

Feltehetően középfokú végzettséggel rendelkezett. 1832-től hadfi, 1839-től alhadnagy, 1848. jún. 16-tól főhadnagy a 15. (2. székely) határezredben.

1848 októberre második felétől ezrede 2. zászlóaljával részt vett Székelyföld, majd november végétől Háromszék védelmében. 1849. feb. 15-től, hivatalosan 21-től százados alakulatánál, mellyel közreműködött Urban alezredes csapatainak kiverésében észak Erdélyből. 1849. jún. 11-én Bem tábornok a 77. honvéd-zászlóalj őrnagyává nevezte ki, de más beosztásba került, mert e zászlóalj parancsnoka ugyancsak más lett.

1850. nov. 20-án a cs. kir. kerületi biztosság által kiadott parancs értelmében kötelezték a kézdíszéki előljáráásokat Gyárfás Lajos minden ingó és ingatlan vagyonának összeírására és a leltár beküldésére. 1851. feb. 22-én Nagyszébenben kötél általi halálra ítélték, amit ápr. 30-án 3 évi várfogságra módosítottak. 1852. jún. 16-án kegyellemmel Josefstadtból szabadult.

1861. ápr. 15-től a rövid ideig működött, császári rendelettel betiltott Rikánbelői Honvéd Segélyező Egylet orbaiszéki bizottmányának tagja. 1868-ban Zabolán élt csekély birtoka jövedelméből, nős, 9 tagú család feje. A Kiegyezés után és 1890-ben is a Rikánbelői Honvédegylet tagja.

KÖVÁRI László 1854, 95., NAGY Sándor, 1896. XVIII. és LXXIX., MIKÁR Zsigmond 1891. 249., PÁLMAJ József, 1901. 188., Ereklým. G 42/2., BONA Gábor 2000.367., Gyj. törzsgy. (SzNM), Kövhelyi albizt. jkv. 278. (SZNM), RNL Kov. Fond 89. fusc. IV., MIKÁR Zsigmond 1869. 77.

Gyárfás Sámuel, léczfalvi (ker. 1828. feb. 25., Bita – 1865. okt. 7., Bita) – *százados*, református vallású. Apja léczfalvi Gyárfás Miklós (1783 körül – 1860. júl. 25., Bita), a Rikánbelői Református Egyházmegyék és a sepsiszentgyörgyi Református Tanoda főgondnoka. Anyja széplaki Petrichevich Horváth Róza, aki élete 68. évében, 1861. ápr. 7-én Bitán hunyt el, de akárcsak férjét a léczfalvi családi sírboltba temették. Édestestvérei: Imre (1816–1890) Orbaiszék főgondnoka, Lajos (1818–1896) 1848/49-es honvéd őrnagy, Albert (1820–1887) birtokos Bitán, György (1822–1899) birtokos, ki élete végén feleségével tarcsafalvi Pálffy Máriával Kolozsváron élt. Féltestvére, apja első feleségétől, diód-várallyai Miksa Pólixeniától, Gyárfás Miklós (1814–1838) fiatalon elhunyt Léczfalván.

A 11. Székely huszárezredben szolgált. 1842-től hadfi, 1848. feb. 16-tól hadnagy. 1848 nyarán ezrede háromszéki osztályával a Délvidékre vezényelték. Október végén főhadnagy a honvédsereghez állt alakulatánál. 1848 novemberében végén Bem csucsai táborához csatlakoztak. Erdély felszabadítása során 1849. feb. 16-án alszázados, majd ápr. 19-ével századkapitánnyá léptették elő. Érdemeiért 1849. máj. 1-jén megkapta a katonai érdemjel 3. osztályát. A nyári hadjárat idején a brassói, ill. a székelyföldi hadosztályban harcolt. 1849. aug. 24-én Zsibónál tette le a fegyvert. Aradon 1850. feb. 27-én rangjától megfosztották, nem sokkal később, márc. 14-én felmentették és máj. 1-jével császári hadnagyként nyugalmazták.

Hazajövele után nem nősült meg, szülei és testvérei körében élt Bitán. „Idegbántalmak miatti végkimerülésben” vi-

szonylag fiatalon élete 38. évében hunyt el, Lécfalván a családi sírboltba temették.

KÖVÁRI László 1854., NAGY Sándor, 1896. 78., LXXXVI., PÁLMAJ József, 1901. 188., Bona Gábor 2008. 412., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 15r., nr. 127. fol. 70v., Gyj. törzsgy. (SzNM).

Módi Mihály (ker. 1826. jan. 26., Bita – 1911. ápr. 9., Bita) – *közvitész*, református. Nősült először „mentvény mellett Márkosfalván” 30 éves korában 1856. feb. 4-én, neje a 48 éves öz. Csákány Bálintné Kolosi Anna (megh. 1865. aug. 27., 65. éves korában). Másodszor 1865. szept. 4-én, a 23 éves hajadon Csákány Annát (megh. 1887. feb. 27., 42. éves korában) vette feleségül, kitől 4 fia és 1 leánya született.

Arról, hogy melyik honvéd zászlóaljban harcolt, még nem kerültk elő források. 1890-ben földműves szülőhelyén, a Rikánbelői Honvédegylet tagja. Az elhalálzásakor az anyakönyvbe a falu lelkésze bejegyezte, hogy az 1848/49-es szabadságharcban honvéd tizedes volt.

Családkönyv I. 8. sz., Erekyem. B 401/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 265., Székely Újság 1908. dec. 25., RNL Kov. fond 105. nr. 127. 58r., 64v., 69v-70r., nr. 130. 33v-40r., nr. 132. 19v.-20r.

Nagy Boldizsár (ker. 1827. márc. 14., Bita – 1916. okt. 7., Bita) – *közvitész*, református vallású. Apja Nagy András. Először 1848. okt. 21-én nősült, a 18 éves Szabó Évát vette feleségül, aki hamarosan, 1849. jan. 10-én meghalt. Másodszor 35 éves korában 1862. márc. 3-én a 23. éves hajadon Bucs Máriát (megh. 1901. márc. 7) vette pap elé, kitől 3 fia és 1 leánya született.

Adatok hiányában, hogy melyik honvédszászlóaljban harcolt nem ismert. 1890-ben a Rikánbelői Honvédegylet tagja. 1908-ban Bitán is élt és gazdálkodott. 1916. okt. 7-én „Az oláh invasio következtében menekülés idején halt el – és temetési szertartás nélkül temettetett el. Övéi elmenekülve voltak.”

Családkönyv I. 82. sz., MIKÁR Zsigmond 1891. 266., Székely Újság 1908. dec. 25., RNL Kov., Fond 105. nr. 126. fol. 14r., nr. 127. 45r., 55v., 62v., nr. 132. 11v-12r., 22v-23r.

†**Szabó Dávid** (kb. 1802., Bita – 1848. okt. vége vagy nov. 5.) – *közvitész*(?) református vallású. Kiletét nem lehetett pontosan azonosítani. Az anyakönyv bejegyzése szerint mintegy 46 éves korában 1848-ban Magyarsárosnál, vagy Marosvásárhelynél eshetett el.

Székely Nemzet 1883. nov. 18., RNL Kov., Fond 105. nr. 127. fol. 44v.

Szabó Ferenc, György Szabó Ferenc – *közvitész*, református. Feltehetően azonos azzal a Szabó Ferencel, kinek apja öz. providus Szabó Zsigmond volt. Valószínű ő esküdt 1826. január 10-én Szabó Juliánával, aki meghalt élete 77. évében 1884. jan. 18-án.

Adatok hiányában, hogy melyik honvédszászlóaljban harcolt nem ismert. Az 1891-ben megjelent Mikár-féle összeírásban

földműves, a Rikán Belüli Honvédegylet tagja. Valószínű, hogy ő hunyt el 83 éves korában 1889. jan. 23-án, de az is lehet, hogy az 1905. szept. 17-én 86. évében elhalálozott id. öz. Szabó Ferencel azonos.

MIKÁR Zsigmond 1891. 260., RNL Kov., Fond 105. Nr. 126. Fol. 71r., nr. 130. Fol. 26v.-27r., 37v.-38r., nr. 132. Fol. 15v.-16r.

Szabó János (1827 körül, Bita – 1899. jan. 3., Bita) – *közvitész*, református vallású. Családjára vonatkozóan az adatokat egyértelműsítően nem sikerült azonosítani.

A szabadságharc alatt az 5. Határvédszászlóaljban szolgált. 1890-ben földműves, a Rikánbelői Honvédegylet tagja.

Erekyem. G 64/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 268., RNL Kov., Fond 132. fol. 9v.-10r.

Szabó Lázár (ker. 1827. dec. 4., Bita – 1901. aug. 26., Bita) – *közvitész*, református vallású. Apja Szabó István. 1853. ápr. 30-án vette nőül Bucs Évát, aki élete 73. évében 1903. szept. 22-én hunyt el Bitán.

Adatok hiányában, hogy melyik honvédszászlóaljban harcolt nem ismert. 1890-ben Bitán földműves, a Rikánbelői Honvédegylet tagja.

Erekyem. B 401/2., MIKÁR Zsigmond 1891. 268., RNL Kov. fond 105. nr. 126. fol. 15r. nr. 132. 11v-12r., 113v-14r.

Szabó Mihály (1829. okt. 8., Bita – 1908. jún. 18., Bita) – *közvitész*, református vallású. Apja Szabó József, anyja Deák József. Ha azonos az 1857. május 1-jén nősülő „újparaszt” Szabó Mihállyal, aki akkor 28. éves, arája pedig etédi születésű Csiszér Rebeka (1835 körül – 1923. jan. 23., Bita), akkor ő Gy. Szabó Béla neves képzőművész nagyapja. A család kutatója szerint hat gyermekük született: Szabó Lajos (szül. 1863.) Ika falván lett tanító (gyermekei közül 3 a tanítói, 3 a tisztviselői pályát választotta). Szabó Mihály (szül. 1868) mozdonyvezető lett, utolsó lakhelye Gyulafehérvár volt. Felesége maksai Antal Juliánna. Népes családjukban a hetediként születő Béla a híres képzőművész. Szabó Imre (szül. 1869.) a kereszmesterséget tanulta ki, és Héjjasfalván alapított népes családot. Szabó András (szül. 1871) a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium diákja volt, majd a Székelyudvarhelyi Református Kollégium neves tanára, majd igazgatója. Gyermekei közül Júlia tanítónő, Ernő zenész lett, aki Hubay Jenő hegedűművésznek volt a tanítványa. Szabó Károly uradalmi gazdatiszt lett, öt gyermeke közül 2 a papi pályát választotta.

A szabadságharcban való részvételéről nem maradtak fenn adatok. Nem ismert az sem, hogy melyik zászlóaljban szolgált, de feltételezhető, mint néhány falusfele az 5. Határvédszászlóalj kötelékéhez tartozott. 1890-ben földműves, a Rikánbelői Honvédegylet tagja.

MIKÁR Zsigmond 1891. 268., Székely Újság 1908. dec. 25., SZABÓ István 2004. 141–142., 151–153., RNL Kov. Fond 105. nr. 126. fol. 18r., nr. 127. fol. 58r., 132. fol. 17v.-18r., 18v.-29r.

Demeter Lajos – Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron u. 14., RO-520008; demlajos@freemail.hu

Levéltári források

Családkönyv

- A bitai református egyházközség családkönyve.* (A bitai református egyházközség levéltárában).
Ereklyem. (RNL Kol.)
1848-49-es Országos Történelmi Ereklyemúzeum Levéltára. (RNL Kol, F 550.)
Gyj. törzsgy. (SZNM dok. kvtár.)
A sepsiszentgyörgyi SzNM Dokumentációs Könyvtárának gyászjelentő gyűjteménye
Kvhelyi albizt. jkv.
A Kézdivásárhely Albizottság Jegyzőkönyve 1850. (SZNM dok. kvtár.)
Nyugtagy. (SZNM)
Nyugtagyűjtemény 1848–149-ből (SzNM dok. kvtár.)

Arhivele Naționale Serviciul Județean Cluj, Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Főosztálya, Kolozsvár (RNL Kol.)

– Fond 550: Kolozsvári Ereklyemúzeum iratai

Arhivele Naționale Biroul Județean Covasna, Román Nemzeti Levéltár Kovászna megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy (RNL Kov.)

– Fond 89: Tuzson János iratai (1677–1876)

– Fond 105: Egyházi anyakönyvek

Nr. 46. Egerpatak református egyház (születések, esküvők, temetések) (1875–1908)

Nr. 126. Bita református egyház (keresztelők, esküvők, temetések) 1804–1843

Nr. 127. Bita református egyház (születések, esküvők, temetések) 1843–1866

Nr. 128. Bita református egyház (születések) 1866–1889

Nr. 129. Bita református egyház (születések) 1908–1948

Nr. 130. Bita református egyház (esketések, temetések) 1866–1889

Nr. 131. Bita református egyház (esketések) 1890–1950

Nr. 132. Bita református egyház (temetések) 1890–1950

Nr. 579. Sepsiszentgyörgy református egyház (esküvők, temetések) 1841–1866

Irodalom

ALBERT Ernő

1999 Albert Ernő: *Eltiport szabadság. Jöttek az oroszok 1849.* Jászó Társaság, Sepsiszentgyörgy, 1999.

ALBERT Dávid

2005 Székelyudvarhely református és katolikus diáksága 1670–1871, bevezetővel közléteszi Albert Dávid, Szeged, 2005.

BITAI B. Gábor

2005 *A bitai Balykók.* Ebreichsdorf, 2005.

BONA Gábor

1998 *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban I–III.*, Budapest, 1998.

BONA Gábor

2000 *Tábmonok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*, Budapest, 2000.

BONA Gábor

2008 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban I–II.*, Budapest, 2008.

KÖVÁRI László, 1854.

Kövári László: *Erdély nevezetesebb családai, Kolozsvár, 1854.*

MIKÁR Zsigmond 1869.

Mikár Zsigmond: *Honvéd Schematismus, vagyis az 1848/9-ki honvédseregről 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve*, Pest, 1869.

MIKÁR Zsigmond

1891 *Honvéd névkönyv az 1848–49-diki honvédségnek 1890-ben még életben volt tagjairól*, Budapest, 1891.

NAGY Sándor

1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49., Kolozsvár*, 1896.

ORBÁN Balázs

1869 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból III.*, Pest, 1869

PÁLMAJ József

1901 *Háromszék vármegye nemes családjai*, Sepsiszentgyörgy, 1901.

RECENS.

1850 Rotariu, Traian (coordonator): *Recensământul din 1850 Transilvania*, Editura Staff, 1996.

SZABÓ István

2004 Szabó István (szerk): *Bita. Adalékok Bita falu történetéhez*, Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2004.

Honvezi din Trei Scaune în revoluția de la 1848–49. Bita

(Rezumat)

Studiul de față prezintă succint rolul satului Bita în timpul Revoluției de la 1848–49. Bita era un sat mic, populația ei nu a depășit 460 de suflete nici la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea lor fiind iobagi. Conform datelor noastre aproape toată populația aptă pentru luptă a participat în Revoluție. În timpul Revoluției, pe lângă jertfa umană (trei săteni), Bita a adus și sacrificii economice: au contribuit la aprovizionarea honvezilor, apoi au suferit prăda și rechiziționarea trupelor țariste.

Pe lângă prezentarea succintă a istoriei satului Bita din timpul revoluției, lucrarea conține și un repertoriu cu biografiile honvezilor din Bita.

Honvéds from Bita in the Revolution of 1848–49

(Abstract)

The study treats the role of the village of Bita during the Revolution of 1848–49. Bita was always a small village, its population did not exceed 460 souls during the 19th century. Most of the villagers were serfs. According to our data almost all dwellers capable of combat took part in the Revolution. Beside the human sacrifice (4 villagers), Bita made great economic efforts too: it took part in the provisioning the honvéd troops, then it had to suffer the plunder and requisition of the Russian troops.

The study presents briefly the role of Bita during the Revolution, together with a detailed list of the villagers with (including a short biography too) who took part in the Revolution.

